

Fiktiivisen todellisuuden tasoja Antti Hyryn epiikassa

Antti Hyryn kerronnan ja kuvauksen selkeyttä ja konkreettisuutta on aiheellisesti korostettu monissa yhteyksissä aina hänen varhaisimmista teoksistaan lähtien. ”Esineellisyys”, ihmiskuvauksen behavioristisuus, toteavan tyylin puhtaaksiviljeltyneisyys, toistojen suosinta, niukkasanaisuus, lyhytvirkkeisyys ja tavanomaisen juonen puuttuminen ovat liiankin rajoitettavasti vakiintumassa Hyryn epiikan tunnusmerkeiksi.

On ehkä pidetty liiaksi silmällä Hyryn pikkupiirteitä kärsivällisesti toteavaa ja toistavaa ilmaisutapaa ja keskittymistä ulkokohtaisen kuvailuun ja leimattu ihmisten ajatusten ja tunteiden kuvaus jopa ylimalkaiseksi. Itse asiassa juuri ajatukset ja tunteet ne syventävät ja avartavat kaiken aikaa esineellisyyden maailmaa, kerrostavat eksistenssiä loppumattomien mahdollisuuksien tasoina.

”Olemista ja tapahtumista hyvässä järjestyksessä”

”Mutta kuitenkin aina sotkeutuu johonkin”

Hyryn teosten lukijalta voi jäädä huomaamatta, että Hyryn avainilmaisuja on *hänestä (minusta) tuntui* tai *hänellä (minulla) oli tunne, että*. Ilmaisuuksien sijoittua yhteyksiinsä melko huomaamattomasti, peittyä ikään kuin esineellisyyden alle. Mutta se on alati mukana, ei niin että se hallitsisi kaikkea, vaan eksistenssiä yksilöistään, loputtomia mahdollisuuksia availlen.

Alakoulun (1965) eepillisesti rikkaassa strukturissa on kahdella sadulla varsin huomattava sija. Toinen on ”Kertomus Pekka-nimisestä miehestä”. Se sijoittuu romaanin jaksomosäikissä Paulin toisen kouluvuoden joulunaluspäiviin; opettaja lukee sen ääneen eräällä tunnilla. Sijoittumisella on oma rakennearvonsa, mutta en puutu nyt siihen. Haluan osoittaa kohtia, jotka sopivat avaamaan eräitä aspekteja Hyryn hahmottaman olemassaolon tasoihin.

Sadun Pekka oli kaupungista tullessaan ajatellut mielessään panna kotiin päästyään heti saunan lämpiämään. Mutta kotona asia *tuntui* hänestä yhdentekevältä. ”Mutta tehdään niin kuin on aiottu, tuntui miltä tuntui, ja kun eivät tunteet auta niin käytetään vanhaa muistia ja järkeä. Hän kuvitteli mielessään, että kunpa olisi sellainen, joka tekisi aina kaikki suunnitelman mukaan eikä ollenkaan miettisi, miltä milloinkin tuntuu. Mutta kuitenkin aina sotkeutuu johonkin, kun ei ole mitään pakkoa niin kuin sotaväessä.”

Pekka-sadun mies erottaa ihmisessä kaksi osaa: toinen on luonnonlakien mukainen ja toinen henkinen. Luonnonlakien mukainen on selvä ja tunnettu, siinä vallitsee ”yksiehtoinen järjestys”. ”Mutta henkinen elämä, jolle ja jossa yksinomaan luontokin on olemassa, on vapaamman tuntuista ja sääntötöntä, kuin liekit, ja eri luokassa kuin luonto. Ajatella voi miten vain. Jos tietoisuus häviäisi, missä perspektiivissä jäisi maailmankaikkeus olemaan.”

”— niin kuin sotaväessä”: lähelle yksiehtoista järjestystä päästään kurinalaisessa säännönmukaisuudessa. ”Molekyylit”-novellin (*Maantieltä hän lähti*, 1958) seuraava kohta on tässä suhteessa mainio luonnehdinta:

Päivystäjänä oleva korpraali käveli komppanian sivussa ja huusi tahtia. Siinä oli toteutettuna viehättävä järjestys ja muoto, joka antaa tunteen tosiolevaisesta. Komentaja näkee järjestyksessä tahtonsa täytenä ja tuntee itsessään välittömästi syyn ja vaikutuksen, mikä täyttää hänet todellisuudella. Sotamies omasta puolestaan huomaa joutuneensa järjestyksen rattaisiin, mikä pakottaa hänet määrättyyn muotoon ja mikä näennäisyydestään huolimatta vähitellen pakottaa hänet uskomaan järjestyksen todellisuuteen. Tämä onkin oikein, sillä toteutunut järjestys on todellinen järjestys.

Järjestyksen ja epäjärjestyksen aspekteissa todellisuus rakentuu Hyryn ihmisten kokemuksissa usein monipohjaisena. Novellissa ”Sellainen on ihminen” (Parnasso 3/1970) keskushenkilö Atte katsoo ikkunasta syksyistä maisemaa: ”Kostean ilman tasaisessa valossa rungot, oksat ja varvut tuntuivat olevan sikin sokin jotenkin liian tiheässä, ja se teki mielen alakuloiseksi.”

Kaipuu harmoniaan ja järjestykseen ei ole niinkään yksiselitteinen Hyryn luomassa todellisuudessa. Novellissa ”Odotus” (*Maantieltä hän lähti*) vertaillaan ajan ja elämän kulumista. ”Aika kuluu tasaisesti, aina yhtä nopeasti.” — ”Elämä kulkee epätasaisesti. Se liikkuu epätasaisesti ajan sivussa. Se jää kuukausia ja vuosia jälkeen, ja sen pitää ottaa heti kiinni aika. Se menee edelle, ja sen pitää odottaa. Elämä seisautuu johonkin paikkaan ja kaivaa koloa.” — Sitten Hyrylle tyypillinen yllättävä yksilöitymä: ”Ker-

ran olen ollut ajan kuorman päällä. Silloin oli huoneessa ikkuna auki. Silloin pysyi ajan mukana kun ei tarvinnut odottaa. Sen takia on nyt vaikea asua päiviä ja kuukausia, mutta siksi koetan pysyä ajan matkassa.” — Sitaitin metaforien ymmärtämiseksi on tiedettävä yhdistää ne alumpaan olevaan tietä etenevän rahtikuorman ja reen matkassa juoksevan pystykorvan vertauksellisuuteen.

Todellisuuden jakautuminen on Hyryn hahmottaman eksistenssin rytmikkaa. *Kevättä ja syksyä* -romaanin (1958) alussa on tässä suhteessa erittäin mielenkiintoinen kohta. Neljännellä oleva Niilo on juuri tullut kasvatiksi otettuna taloon. Talon kymmenen vuotta vanhempi Olavi vähän oudostelee aluksi tulokasta, katselee tämän syömistä. Sitten: ”Niilo oli saanut syödyksi, hän oli penkillä pöydän takana eikä liikkunut, ja kun Olavi katsoi, oli kuin häntä ei olisi ollutkaan, mutta kun katsoi muualle, hän oli taas siinä, laiha poika, mitä elävässä olennessa on: olemista ja tahtumista hyvässä järjestyksessä.”

Lainatussa kohdassa nähdään Niilon sijoittuminen eksistenssiinsä Olavin silmin. Niilon totuttautuminen ympäristöönsä toteutuu sekoin kahdella tasolla: havainnon todellisuudesta tiedon todellisuuteen. ”Niilo oli penkillä, edessään pöytä ja koko huone, joka oli outo; leipä ja keitto, jotka hän vasta oli syönyt, tuntuivat olevan lähellä, ikkunan vieressä näkyi arkkutuoli. Huone, joka pöydän takaa näkyi, tuntui erilaiselta kuin huone, joka oli näkynyt arkkutuolista.” Vähän ajan kuluttua: ”Niilo tunsu lattiaa, uunin ja sen edessä olevan penkin, hän tunsu seinän vieressä olevan kermomakoneen, joka joskus oli suuri, kun siinä oli pillejä ja punkka ja se hurisi, ja joka muuten oli niin pieni, että siinä oli vain kampi. Hän tiesi kynnyksen ja oven.” Ja taas vähän ajan kuluttua: ”Niilo tunsu pirtissä halkouunin, ikkunat, sängyt ja sängynalukset. Hän tiesi pitkän pimeän eteisen, jossa oli salinovi, komeronovi ja toisessa komerossa raput vintille, ja hän tiesi käytävän perällä olevan oven etukamariin. Niilo tiesi salin, jossa oli verhoja ikkunoiden sivuilla, tuoleja ja pöytä, ja jossa oli oma haju ja piironki; hän tiesi, että etukamarista pääsi kylmäankamariin. Hän tiesi Juhon puolen, jossa oli ihmisiä, ja Kahtolan puolen, joka oli Juhon puolen viinimarjapensaitten takana. Niilo tunsu kujan, sillan, liiterit, veneet ja erikoiset kivet.”

Selkeä järjestys, häiriintymätön olemassaolo on todellisuuden perustaso. Siihen kuuluvat läheiset tutut esineet ja oliot sellaisinaan, myös havaitseva ihminen. ”Olavi istui ojan laidalla, hyttysiä ja kärpäsiä oli ilmassa, hän kuuli kimalaisen surinaa ja näki kimalaisen.” Tältä perustasolta havainnointi avautuu toiselle todellisuuden tasolle ajatusten ja tuntemusten

voimasta. Ajattelun hallitsema todellisuuden taso on toinen kuin puhtaan havainnon ja kokemuksen. ”Kerran oli Olavi kartanolla tulossa sisään, ja hän ajatteli: on syksyilma, uusi talo, ikkuna auki.” Ajattelun merkitsevyys on siinä, että edellä olevassa jaksossa kerrotaan, miten Olavi pirtin palon jälkeen oli ollut koko talven, kevään ja kesän ”epätietoinen”, oli heittänyt pois rukoilemisenkin: ”olkoon miten on, kun näin kävi”. Mutta kun he perunanoton jälkeen olivat päässeet muuttamaan uuteen pirttiin ja kun vakuutus- ja muut asiat olivat järjestyneet mukavasti, hänestä alkoi tuntua, ettei kaikki niin huonosti ollutkaan. Tätä vasten tuo sitaatin *ajattelu* muuttaa havainnoinnin toiseksi todellisuudeksi: esinetodellisuus muuntuu henkisen tason todellisuudeksi. Esineellisyydestä ei irtauduta, esineellisyys vain muuntuu toiseksi mahdollisuudeksi. Jaksoa päättävä pikku kappale tihentää harmonian, toiminnan ja esineellisyyden rytminä: ”Tytöt poimivat puolukoita ja vaaraimia, keittivät ja siivilöivät niitä.” Olemassaolon selkeä yksinkertaisuus.

Poikkeuksellisuus herättää huomaamaan olemassaolon luonteen. Tavanomaisen häiriintyminen tai katkeaminen hetkeksi korostaa eksistenssin arvopiirteitä. *Maantieltä hän lähti* esikoisteoksen novelleissa on useita tällaisia tasonsiirtymiä. Sota-aikaan liittyvässä ”Lasit helisevät” -novellissa on yllättävän nopeasiirtoinen virke: ”Kuului pamaus ja talo oli rauhassa.” Räjähdyks oli näet ohi. Ikkunat olivat menneet rikki, puhelinpylväs poikki, talo oli kuin puolialasti. Kaikkea ryhdyttiin heti korjaamaan ja siivoamaan. Koko maisema ikään kuin puhdistui, ”syksypäivän sinistä ilmaa kuljettava tuuli vei pois räjähtäneen trotyylin savun”. Novellin lopun *mutta*-rytmitys ja *rauhassa*-toistuma tihentävät olemassaolon entistä arvokkaammaksi turvallisuudeksi — tärkeintä sanataiteessa tietysti onkin kaiken rakentuminen, kuvien ja rytmin erikoisluonne, mikä tässä niin kuin monessa muussakin Hyryn pikku runoelmassa on aivan verraton:

Mutta yöllä alaston ikkunaton talo ja maantie, jota moottoripyörät ja autot ja saksalaiset olivat ajaneet, tulivat puhtaiksi kuin lattia, kun se pestään lauantaina. Eikä niissäkään paljoa ole, jota voitaisiin pilata ja sitten puhdistaa. Mutta asukkaat aivan kuin heräävät, kun akkunat helisevät entisissä urissaan ja saa taas rauhassa suunnitella uutta puhelinpylvästä ja kaikkea.

”Padon” pyykkipäivänä, kun pyykkäri oli syömässä, ”kukaan ei ollut niin kuin tavallisesti”. Pojasta näytti pyykkäri purevan voileipää erikoisen nopeasti. Ja yhtäkkiä pyykkäri näytti pojasta avuttomalta, ja pojan tuli häntä niin sääli, että hänen oli vaikea istua pöydässä: uuden toisen todellisuuden aavistuksenomainen näkeminen.

Olemassaolon kokeminen pienen yksityiskohdan avulla ja siitä avartuva tai syvenevä elämänsuhde on Hyryn ihmiskuvauksen taidetta. Hyry ei motivoi eikä analysoi, hän kuvaa ja kertoo. ”Kivi auringon paisteessa”, Hyryn huippunovelleja, on siitä oivallinen esimerkki. Miehisyyteensä ja viitaalisuuteensa heräävä poika liikkuu ja toimii sellaisten esineiden parissa, että niitä voisi hyvin pitää seksuaalisväritteisinä symboleina (puukko, joussi, kaislat joiden mustat päät heiluivat, maariankämmekät). Ne ovat kuitenkin tyrkyttämätöntä, luontevasti sijoittuvaa esineellisyyttä. Kivi valottuu hetkenomaisesti auringonpaisteessa. Poika huomaa äkkiä jalkansa: ”jalka oli paljaana polven yläpuolelle asti, ja jalkaterä oli kiven vieressä ruohojen päällä taivuttaen niitä joka puolelle ja kiveä vasten auringon paisteessa.” Levottomuus, joka hänet valtasi, ajatus, joka ”liikkui polttavana polvihousujen ja lyhythihaisen paidan alla käsiin ja päähän”, ovat olemassaolon rajatilanne. Sen toisella puolella on tyyntymys ja rauha. Suorastaan nerokkaassa perspektiivilyhennyksessä tämä jysähtää uutena todellisuutena dynaamisen haukka-vertauksen jälkeen:

Ja hän oli kuin keväällä tulevan haukan siivet, jotka ovat kevyet ja voimakkaat mutta jotka on leikattu poikki, ja ne eivät tiedä, mihin niitten pitäisi mennä.

Mutta sitten hän upposi johonkin, kun hänellä oli vaimo ja lapsia, niin, että hän joi iltaisin kahvia rauhassa ikkunan vieressä.

Ja jonakin päivänä hänen poikansa huomaa jalkansa kiven vieressä auringon paisteessa ja muutakin.

Olemassaolon eri tasot voivat vastakohtaistua entisen ja nykyisen olomuotoina. ”Hillassa”, myös huippunovelleja, kertoo tilapäisestä paluusta entiseen, minkä suhteita ei kuitenkaan voi tavoittaa. Novellin ”minä” ei maisemassa ”kuulu asiaan”. ”Olen tullut jostakin ja päässäni on bensiinin haju, enkä voi istua kynnyksellä ja olla niin kuin ovi, kivet ja maa. Pitää olla ja asua kauan; panna aitaa ja tehdä puita, lämmittää saunaa ja tehdä heinää, olla niin, ettei ole mitään erikoista. Sitten voisi nähdä vaaleat, puh-taat vastaniitetyt kedot, ja pilvet tuulessa kuin yksistään ketojen päällä.” Vain ajattelu ja muistikuvat luovat entiset eksistenssin suhteet. Mieleen palautuu syksyinen ansojenlaittopäivä, jolloin ”taivas oli kirkaana ja hyvin laajana kuusien päällä”: ”Joskus otin tien vierestä puolukoita suuhuni; kun koskin sormillani ohueen, vaaleaan hiekkaan, oli kuin olisin asunut siinä.” Juuri tämä olla-niin-kuin-ovi-kivet-ja-maa-aspekti saa toistuvasti mitä hienoimpia ilmentymiä Hyryn taiteessa. Edellä olevan sitaatin loppu on yksi niitä.

Talvella rexpurkista otetut hillat ylläpitävät yhteyttä entiseen. Se on rinnastettavissa *Kevättä ja syksyä* -romaanin loppuun: Aikuistunut ja perheellistynyt Niilo on kävelemässä kaupungin kadun jalkakäytävällä, näkee miehen leikkaavan ruohoa, aurinko paistaa kuumasti tuoreeseen ruohon. ”Ruoho kuivui ja sulii tuoksuksi auringon paisteessa. Niilo muisti heinäntekoa ja aikoja, jolloin oli kasvanut. Taivas ylhäällä oli sininen. Hän tunsi ikävää, joka oli kuin ainoa ote elämään ja maailmaan.”

Äärimmillen eri todellisuuksien välinen jännitys tihtyy esikoiskokelman kolmannessa huippunovellissa ”Maantieltä hän lähti”. Tiedon todellisuuden, mikro- ja makrokosmoksen valloittaminen rytmittyy erinomaisina paralleelijaksoina. Sitten: ”Hän lähti maantieltä ja hän melkein itki.” Kuin ainoa ote elämään ja maailmaan:

Hän käveli taloonsa ja otti pöydältä grapen ja halkaisi sen ja otti lusikan ja alkoi syödä. Hän tunsi grapen maun, joka muistutti tuoreen pajun parkkia ja männyn neulasia. Tämä oli muodostunut hedelmäksi. Ja kun hän söi, hänen mieleensä tuli kirkas syksy, jolloin pakkaneen on puhdistanut joen veden ja pojat pyytävät koukuilla mateita, ja jolloin pakkaneen on kypsytännyt puolukat metsissä ja karpalot soilla, ja jolloin ilma on sellaista, että kun sitä hengittää, osa kaikesta siitä menee ihmisen sisälle ja tekee olon vaikeaksi.

Pauli-romaanissa turvallisuuden ja epävarmuuden todellisuudet, tiedon todellisuus ja tunteen todellisuus lomittuvat ja muuntuvat uusiksi mahdollisuuksiksi. Eri todellisuuksien väliset distanssiasteet ovat vaihtelevia: tapahtumien ja kokemusten rytmi on eppisesti jäntevä.

Kotona-romaanissa (1960) läheinen ympäristö ja ilmiömaailma tulee luontevan itsestäänselvästi Paulin omaksi. Kouluikä edeltävät vuodet ovat ”olemista ja tapahtumista hyvässä järjestyksessä”. Agraarisen elämänmuodon vuodenaikojen säätelemä rytmi, tiettyjen töiden määräaikainen toimittaminen, sunnuntait ja juhlapyhät ja lestadiolaisseurat ovat vahvaa eksistenssiä. Luonnolliset pelot ja pelkotilat edustavat omaa lajiaan tunteen todellisuutta, joka hämmentää ja rikkoo hyvän järjestyksen harmoniaa. Pauli pelkää vähän Heikkilän koiraa ja Einontalon Vilhoa, joka silloin tällöin on ilkeä.

Aikuisten maailmasta, erikoisesti uskonnon alueelta, tunkeutuu pojan mieleen asioita, jotka kasvattavat hiljakseen pitkälinjaisia pelkoja ja synnyttävät toistuvia pelkotiloja. Vaikka limonadin juonti onkin itse asiassa kesäisten seurojen keskeisin tapahtuma pojan maailmassa, saattaa saarnamies puheellaan pysähdyttää jo mietiskelemään: ”minulla oli vaikea olla ja minä mietin itsekseni: pääsenköhän taivaaseen, kun kuolen.” Torkahta-

minen puheen aikana ja herääminen toisten veisukseen synnyttää huolen: ”Tuntui, että minunkin olisi pitänyt veisata, että paremmin pääsisin taivaaseen.”

Normijärjestelmät alkavat vaikuttaa. Jos-tekee-niin-ja-niin-normisto alkaa vakiintua. ”Ajattelin taas taivasta ja maailmanloppua ja sitä, että pyhänä pitää mennä seuroihin eikä saa tehdä mitään työtä. Naiset vain lypsävät pyhänä lehmiiä ja laittavat ruokaa. Tuntui aivan erilaiselta kuin arkina.” Jopa se, että isä ja Ojalan Akseli korjaavat pyörää sunnuntaina, tuntuu pahalta. Pauli pelkää heidän puolestaan — hehän tekevät syntiä. Kun isä tekee Paulille tämän kauan kättämän jousipyssyn juuri sunnuntaina, sekin tuntuu pahalta.

Juuri ”pahalta tuntuminen” on tunteen todellisuutta, jossa epävarmuus ja pelko synnyttää jännitystiloja. *Jos*-normisto saattaa luoda joskus huvittaviakin tilanteita. Kerran Pauli on tulossa kotiin polkua pitkin. Hän hyppelee kiveltä kivelle ja koettaa päästä määräpaikkaan ”maahan” astumatta. ”Jos pääsen kiviä pitkin tuonne asti, pääsen taivaaseen.” Mutta eteen tulikin pitkä väli ja hänen oli pakko astua maahan. Silloin hänestä rupesi tuntumaan pahalta. Tämä tilanne kehittelee näin viehättävää lapsenomais-ta logiikkaa: ”En ollut ajatellut, että jos en pääse kiviä pitkin, joudun helvettiin, vaan että jos pääsen kiviä pitkin, pääsen sitten ainakin taivaaseen. Nyt saatoin joutua helvettiin tai päästä taivaaseen, mutta en tiennyt varmasti.”

Huoli taivaaseen pääsystä ja pelko maailmanlopusta on pienen Paulin alituisena uhkana. Se tunkeutuu myös uniin (s. 191, 195). Alakoulua käyvän Paulin maailmassa (*Alakoulu*, 1965) pelot voimistuvat. Pimeän pelko, synnin pelko, kuoleman pelko, kadotuksen pelko tunkeutuvat turvalliseen olemassaolon harmoniaan. Silti ne eivät saa yliotetta. Ne ovat läsnäolevaa tunteen todellisuutta yhtä hyvin kuin kodin, sukulaisten ja koulun normaali suhteet. Käyttäytymisnormit, pelisäännöt ja sen-ja-sen-tekemisen seuraukset säätelevät elämän laajaa vapautta. Uutena huvittavana pelkomomenttina on konkurssin pelko, joka tunkeutuu kaupanpidon aloittaneen kodin motiivistosta. Pienten naulojen ruinaaminen kaupan tarvikkeista ei tunnu kovin pahalta. ”Eihän nyt tämän vertaisesta konkurssi tule, sanoin itsekseni.”

Toistuvat ja uudet elämänsuhteet ja -tilanteet sävyttyvät entistä voimakkaammin *tuntui*-todellisuudeksi. Kun opettaja katsoi ikkunasta ennen koulun alkua, Pauli ajatteli, että opettaja katsoi häntäkin, ja Paulista ”tuntui mukavalta”. Koulurakennuksen kivijalan luona ja sementtiportaiden edessä olevan ritilän välissä oli hienohaaraista kortetta, ”ja kun sitä oli

vielä siellä täällä eikä ollut poljettu kaikkia, minusta tuntui pyhäpäivältä”. Kun illalla seinälampussa paloi tuli, ”oli mukava”, mutta tieto siitä, että se sammutetaan, veikin ajatukset taas pimeänpelkoon. Kun kerran pimeässä pirtissä Eeva raapaisi tulitikun ja sytytti kynttilän, tuntui hyvältä, kun ”näki kaiken, mitä pirtissä oli”. Paulin housut repeävät kerran koululla pituushypyssä, ja kun hänen on lähdeävä niitä korjauttamaan kotiin, niin ”sydänalassa tuntui tyhjältä kuin olisi tuullut vatsaan”. Mutta kun sauma on ommeltu kiinni ja voi palata kouluun, ”sydänalassa tuntui oikealta”. Luokkaa ylempänä oleva Helli on Paulin salaisen ihastuksen kohde, mutta kaikki aina kiusaavat, että Pauli tykkää Annista. Kun Pauli sisarineen menee kerran hakemaan ensin Annia, sitten Helliä koulun joulujuhlaharjoituksiin, hänestä Annille mentäessä ”tuntui kuin olisi tuullut avonaisesta kaula-aukosta paljaaseen vatsaan”, mutta hyvältä kun hän näki Hellin. Kun sitten vuoropuheluharjoituksissa Anni joutuu sanomaan Paulille ”Teppo kulta”, ”tuntui taas kuin olisi tuullut paljaaseen vatsaan”.

Hienovireisintä on *tuntui*-eksistenssi romaanin loppukuvassa. Lapset olivat olleet kieloja poimimassa. Oltiin kotiin tulossa:

Kurkussa ja vatsassa tuntui samalta kuin useasti pyhänä kesällä. Vilho lähti suoraan Mooman päälle. Hyppäsin yli ruosteisen ojan ja menin koulun puolelta kotiin.

Kotona ei ollut ketään. Ne ovat kai vanhaisän puolella niin kuin ai-koivat. Otin luudan pois kuistinovenrivasta ja menin pirttiin, vaaleat uudet hirsiseinät ja häikäisivät ikkunat. Kielot vaasiin, sanoin itsekseni. Niitten tuoksu oli kuin olisi sieltä mihin aina yritän päästä. Kun kukat olivat pöydällä ja kävin vanhassa pirtissä ja tulin takaisin pirttiin, siellä oli kielontuoksu joka paikassa. On pyhä eikä saata tehdä mitään, mietin. Mielessäni oli pyhän harso, joka peitti koko maailman. Ulkona katsoin ilmaa, se oli joka puolella puhtaan sinistä. Oli joki ja maantie, ja multapaikat, joissa kasvoi vihreä ruoho. Istuin maantien laidassa ravierajan päällä olevalla ruosteenruskealla kivellä, joka oli sileä kuin koskessa tai meren rannalla.

Pelkotilat ja tavallisesta arjesta eroavat pyhäiset hetket ovat eräänlaisia rajatilanteita, jotka jakavat elämää kahteen suuntaan distanssia luoden. Pyhän suuntaan: ”Mielessäni oli pyhän harso, joka peitti koko maailman.” *Isä ja poika* -nimisessä kolmannessa Pauli-romaanissa (1971) kaikki tutut pelot korostava sairaus luo toisenlaisen distanssin. Se muuntaa tavanomaiset suhteet niin, että olemassaolo saa epätodellisuuden luonteen. Kolmetoistavuotias Pauli elää hankalan syksyn ja sydäntalven, joutuu lopuksi sairaalaan.

Kun Pauli jouluaattona lähtee Vilhon luota kotiinsa, hän näkee itsensä ikään kuin ulkopuolelta: ”Kävelin hitaasti tiellä mielessäni kuva itsestäni

kävelemässä puolihereillä, kuin en kunnolla olisi ollut olemassa, sama toisten huomioon pyrkimisestä johtuva ilme kasvoillani, kuin jatkokoulun tunnilla.” Tapanin aamuna Pauli seurasi ikkunasta, miten Taisto talutti hämärissä Innon tallista ajoreen eteen. ”Kun katsoin tarkkaan, näin hevosen ja reen ja Taiston selvästi. Mietin: täällä sisällä näkee selvästi ja tuolla ulkona näkee selvästi, mutta täältä tuonne on välillä hämärä.” Kotona jonkin aikaa ”emännöineen” Hildan lähdön jälkeen Pauli tunsi heidän elämänsä muuttuneen jotenkin omillaan pärjääväksi. ”Tytöt hoitivat huushollia ja Eevan pitäisi hoitaa lehmänkantturakin, kunnes saataisiin joku. Äitipuoli ja sen talo ja pikkupoika kävivät aina mielessä ja ne olivat taas asiaankuuluvia.” Mutta: ”Tämä kaikki oli kuitenkin kuin jonkin läpinäkyvän mutta pahaa tekevän kerroksen takana, vaikka puhuin, olin ja ajattelin niin kuin ainakin.”

Oman olemassaolon epätodellisuuden tuntu huipentuu matkalla lääkäriin, isän ajamassa reessä puolinukuksissa:

Tuntui mukavalta, kun hevonen juoksi melkein koko ajan, mutta toisaalta tuntui, että isä antoi juosta liikaa, hevonen kärsii. Mutta on kiire. Kun kitisi ja kolisi ja suhisi, menin puoliuneen ja minulla oli mielikuva, että siinä puolimakaavassa asennossa paksujen vaatteiden sisällä olin epäonnistunut ja pilaantuva kaksihaarainen makkara. Muistin spitaaliset, joista puhuttiin raamatunhistoriassa.

Jakautuvan olemassaolon kokemus toteutuu myös objektiivislähtöisenä. Aliisan luona Pauli miettii, ”että oli kummallinen asia, että Aliisan miehen piti kaatua”. Hän panee merkille, että Aliisa keskustelee ”tavallisesti”, puhuu ”myönteisesti ja kiinnostuneena, mutta minusta tuntui koko ajan, että alimmaisena oli murhe, joka täytti kaikki paikat kuin vesi”.

Tavanomaisen järjestyksen häiriytyminen seuloa olemassaolon perusteita. Sairaudesta on rajatilanteita, mutta sellainen voi olla myös tuuliselle merelle lähtö, kiinteän maakamaran kadottaminen. Romaanissa *Maailman laita* (1967) Pietari lähtee appensa ja veljensä kanssa hupiretkelle mantee-reelta Perämeren Ulkokrunniin. Pitää lähteä, vaikkei niin huvittaisikaan — appi on kyllä toista maata ja on touhua täynnä. Pietari oudoksuu merta. ”Merenranta on kuin maailman laita, hänestä tuntui. Kova ja suhteellisen lämmin maankamara päättyy siihen ja alkaa vesi, jonka päällä ei ole puita eikä taloja. Hän mietti, miksi se tahtoi tuntua vähän vastenmieliseltä.” Ja sitten kun jo ollaan vesillä: ”Kun on oma vene ja itselaitettu moottori ja itse ajaa, tuntuu tällaiselta, vähän epävarmalta.” Paluumatka veljen kanssa on menoa hankalampi, merenkäynti on jo kova. Pietarin mietteet ovat ajoittain varsin huvittaviakin:

Väliin Pietarista aallot tuntuivat korkeilta. Vene on avuton aallokossa, vain sen varassa että pysyy pinnalla Arkhimedeen lain mukaisesti, jos ohueen lautaan tulisi yksikin sopiva reikä . . . no voisihan aina yrittää tukkia vaikka vasaralla ja nauloilla . . . Tuntui samalta, puolinaiselta, niin kuin aina ennenkin, kuin jotain olisi jäänyt huomioon ottamatta ja tekemättä. Hän katsoi veljeä, joka ajoi. Niin se vain ajaa tuokin, vaikka ei monta kertaa ole merellä käynyt, vähän vääntää itseään, kun tavallista isompi aalto keinauttaa ja perävene kiskoo. Niin kai se on. Ihminen näillä veneillään ja vaatteillaan, ja kaiken lisäksi vanhalla automoottorilla yrittää hoitaa saman asian minkä hylje rasvakerroksellaan, kiinni menevillä sieraimillaan ja räpylöillään. Jospa ihminen pelkää siksi, kun tulee tänne omatekoisilla konsteillaan ja vastuullaan. Maallakin se on, että lämmitys toimii, eikä talo syty palamaan, eikä auton ohjaus mene epäkuuntoon kesken kaiken, kun hänellä luonnostaan on vain arka iho, kylmälle ja kolhimiselle. Vaatteet näin kastuvat läpimäriksi, ja venekin voi mennä alta pois . . .

Kun kotiinpalajaat sitten saavat näkyviinsä saaren, jonka suojaan he saattoivat ajaa, Pietarista alkoi tuntua lämpimämmältä ja kiinteämmältä, vaikka peräveneen ryöstäytyminen ulapalla karkuun olikin tätä tunnetta hajottamassa. Kun he sitten pääsivät mantereelle, Pietari mietti, että ”oli kuin jokin sentään olisi oikein kun meri päättyy tähän”. Kotipihalla kaikki on ennallaan, samoin kotona. On ”hyvän tuntuista mennä sisälle ja lämpimään saunaan”. Seuraavana päivänä perävene löytyy rantaan ajautuneena. Pietarista tuntuu mukavalta ”kävellä tietä vapaasti jonkin aikaa ja samalla olla toimittamassa tärkeäntuntuista asiaa”. Eräs maastokohta palauttaa mieleen kahdenkymmenen vuoden takaisen sairaalaan menon — paratyfus ja reumaattinen kuume, alati kertautuvia motiiveja Hyryllä. ”Kaksikymmentä vuotta meri- ja maatuulta, ja tyventä ilmaa auringon noustessa ja laskiessa, ja jokainen auringonpaiste tuntuu ihmisen iholla ja hengityskanavissa ja tuoksuvalta lämpimältä.” Tämä eletyn jakson tihenymä ilmentää mainiosti Hyryn luoman eksistenssin perusluonnetta.

Eräs yksityiskohta lisää olemassaolon harmonian kokemiseen hauskan piirteen. Rannalla, johon vene oli ajautunut, Pietari tapasi kaksi miestä. Toinen oli ”samanoloinen kuin muuan Pietarin tuntema kansakoulunopettaja, sopivan näköinen asumaan juuri tässä”. Ihmisen sijoittuminen eksistenssiinsä: sopivan näköinen asumaan juuri tässä. Pietarin huvittavilta tuntuvat naivistiset mietteet kätkevät yhteyksiinsä hienoa ja lujaa elämäniisäutua. Suorastaan tyytyväisyyden riemastuttavaksi apoteoosiksi nousee seuraava palanen:

Pietari nousi vinttikamariin ja vaihtoi kuivat vaatteet. Hän katsoi ikkunasta, sateinen harmaa aaltainen meri ja ilma tuntui liiallisuudessaan

masentavalta. Toisaalta hämöttivät pensaitten takana veneet hyvässä järjestyksessä. Ilman täytti uunin lämpö ja ruisleivän paistamisen silmiä kirvelevä kouriintuntuva tuoksu. Niinhän se kai on, hän mietti, että täytyisi tehdä vain minkä tekee ja mitä eteen tulee niin kuin osaa, ja kaikki on niin arvokasta kuin olla voi eikä toinen sen arvokkaampaa kuin toinen, eikä paljon maksa näitä miettiä. On hyvä leipoa itse minkä syö, mutta yhtä hyvä on ostaa kaupastakin, jos on rahaa ja aikaa.

Samantapaisia mietteitä on myös ”Kaivon teko” (*Junamatkan kuvaus*, 1962) ja ”Leveitä lautoja” (*Leveitä lautoja*, 1968) novellien keskushenkilöllä. Kummassakin on kysymys ei-tavanomaisen työn suorittamisesta. Kaivon teko on monivaiheinen, hankala puuha. Mutta Kaarlosta tuntui jotenkin mukavalta kun eräänäkin päivänä voi miettiä, mitä tekisi päivän aikana. ”Leveiden lautojen” mies joutuu järjestelemään monenlaista, ennen kuin laudat ovat tapulissa omalla pihalla. Mutta puuhassa aivan kuin uudistuu, kuten uudistuu unessa. Kun saa ajaa omalla autollaan huhtikuun aamun auringon valossa hommaamaan lautoja, tuntuu suorastaan ylelliseltä. Kaikki järjestyy pikku hiljaa, joskaan ei kovin helposti. Päiviä kuluu. Tulee pääsiäinen, ja homma on keskeytettävä, pukeuduttava hie-man hankaliin pyhävaatteisiin. ”Toisaalta se on kuin terveyskylpy. On kummallista, hän mietti, miksi ihmiset eivät enää osaa pysyä asiassa ja ymmärrä pitää sunnuntaita ja pyhiä. Kun ei paljon muuta, niin pitäisi mielessään sen, että kuusi päivää teki työtä ja seitsemäntenä lepäsi. Hän ajatteli, että nyt kun hänellä oli tämä homma, puutavaran hankinta, oli hyvä, että tuli pyhiä, eikä silloin voinut mitään tehdä, ja piti olla rauhassa koko asiasta, työ asettuu omaan arvoonsa.” Työn joka vaiheen onnistuminen merkitsee vapautuvaa mielialaa. Eräässä vaiheessa suorastaan ”tuntui, että oli pikku juttu sahata puita”. ”Tällaista se on, toisinaan tuntuu siltä ja toisinaan tältä.” Kun sitten laudat ovat kotipihalla, ”tuntui jännittyneeltä ja epämääräisen rauhattomalta”, työtä oli loppuvaiheessa ollut vähän liikaa. Mutta ajatus tuoksuvasta lautatapulista on mieluisa. ”Hän mietti sitä, kuinka aina uudet tekeillä olevat lautarakennukset olivat, kun niitä katsoi, tehneet jotenkin hyvää, oli tuntunut, kuin maailma ei vielä olisikaan ihan lopussa niin kuin sitä tuhansia vuosia on ennustettu, vaan uudistuisi.”

Jos tietoisuus häviäisi . . .

”Jos tietoisuus häviäisi, missä perspektiivissä jäisi maailmankaikkeus olemaan.” Tämä on Pekka-sadun Pekan kysymyksiä. Ihmisen ja luonnon

olemassaolon suhde on Hyryn ihmisten mietinnän kohteita, ylipäänsä eri eksistenssien mahdollisuus.

Maailman laidan Pietari tuumiskelee saaren rantaruoikossa: ”Kaikkea tämän paikan ja näitten ruokojen kohdalla tapahtuu, tuulta, myrskyä, yötä, päivännousua, poutaa ja jäätynyttä merenlakeutta ja lumituiskua. Jos pitäisi tässä näitten kanssa ihmisen kestää kaikki. Mutta täällä ne ovat. Hiekka juurella ainakin pärjää hyvin, ja taivas yläpuolella, ja lumituisku talvella.” Ja toisessa kohden: ”Täällä on kyllä kuin toinen maailma, Pietari ajatteli. Ihmisten rannat olisivat tuolla autereen takana, täällä katsoisi hietikoita, metsiköitä, aaltoja ja lintuja, ja täälläkin aurinko ja pilvet, ja kuu, nousevat ja laskevat, ja tulee aamu ja auringon lasku, kaikki sanaakaan sanomatta.” Ulapalla Pietari mietiskelee, mitä kaikkea tapahtuu auringon sisuksissa, aineen muuttumista energiaksi, säteilytapahtumaa ja sitä miten lämpö pullistaa auringon sisuksia niin, ettei se mene kasaan, ja muuta asiaan kuuluvaa — pieni komea runoelma auringosta kaiken kaikkiaan! ”Kun siellä on sellaista ja sitten ihmisellä pitää olla tällaista kaikin puolin, jotta tulee toimeen, aallotkaan eivät saa olla liian isoja, täytyy sanoa, että tarkalleen on . . . hyvin on pullat uunissa. Äiti hoitaa avutonta lasta, joka ei aluksi pysty edes päättään nostamaan ja suotuisat olosuhteet jatkavat yhtä hellästi.”

Leveiden lautojen ”Suolla”-novellin minä miettii koivumetsässä: ”Se tuntuu aika kummalliselta, että täällä kaukana kasvaa puita, on metsää, tai että täällä, missä harvoin on ihmisiä, on näin paljon jotakin, metsää, aukeampia paikkoja ja suota.” Toisessa kohden: ”Kun menee mihin vain, niin aina on etelä tuolla ja itä tuolla. Sitähän sitä ihmettelee, kun menee ulkomaille, että sielläkin joka paikka on ihan oikea.” Ja vielä: ”Se vain on kumma, että nämä täällä säilyvät näin hyvässä kunnossa ja järjestyksessä kesät ja talvet, ja näihin aikoihin voi toivoa löytävänsä marjoja, mustikoi- ta ja hilloja.”

Omalla viehättävän naiivilla ja yhtä kaikki myös syvällisellä tavalla Hyryn mietiskelijät pyrkivät eri todellisuuden tasojen näkemiseen. Vielä yksi esimerkki. Pauli-romaaneille odotettavissa olevasta jatkosta on (heinäkuussa 1975 tätä kirjoitettaessa) ilmestynyt Parnasson 4. numerossa kaksi lukua. Kerronnan minä (tietysti Pauli) makaa taas sairaalassa. Koska Pauli lukee Valittujen Palojen vuoden 1947 syyskuun ilmeisesti tuoretta numeroa, hän on noin kuusitoistavuotias. ”Aureomysiini” -nimisessä jaksossa on taas uusi variaatio todellisuuksien kerrostumisesta: ”Panin silmät kiinni. Tarkoitetaan, mietin, että on olemassa lääkkeitä, joita ei vielä tunneta. Valo kuului luomien läpi punertavana. Olen täällä, jotenkin silmä-

luomien takana, mutta kun avaan silmät, on paljon asioita lähellä ja kaukana.” Ja hänen luettuaan kirjoituksen anakondasta: ”Panin silmät kiinni ja mietin, että se oli totta. Virta, maailman suurin, vesi liikkui hitaasti, rannoilla sademetsiä ja sama aurinko kuin minulla, mutta suoraan ylhäällä, tai kaatosade.”

”Tartun koivuun koivun muotoiseksi”

Lähestyttäköön Hyryn todellisuuksien sanataiteellisia suhteita vielä eräältä puolelta. Teen varovaisen rinnastusyrityksen käyttämällä lähtökohtana Jaakko Hintikan erittäin mielenkiintoista tutkielmaa ”Conception et vision” — Todellisuuden esittämisen ongelmasta modernissa kuvataiteessa ja modernissa filosofiassa (Aika 3/1972). Hintikan lähtökohtana on Douglas Cooperin teos *The Cubist Epoch*, erikoisesti Cooperin väite kubistien pyrkimyksestä todellisuuden ”täsmälliseen” kuvaamiseen. Cooperin teesi ei ole, kuten Hintikkakin toteaa, aivan uusi; samantapaisia näkemyksiä on esitetty ennenkin — niitä ovat Hintikan mukaan esittäneet ”arvostelukykyisimmät ja teoreettisesti sivistyneimmät tutkijat”, esimerkiksi John Golding ja Edward F. Frey. Hintikka kirjoittaa: ”Kaikki tämä herättää kuitenkin pulmallisen käsitteellisen ongelman. Kubistit olivat realisteja, mutta ilmeisestikään he eivät esittäneet aiheitaan sanan tavallisessa mielessä, ei ainakaan sellaisina kuin ne voidaan aistein havaita. Mutta jos he eivät kuvanneet tavallisia havaittavia maisemia ja asetelmia, esineitä ja ihmisiä, niin mitä he sitten oikeastaan pyrkivät esittämään? Mikä on se realiteetti, josta tässä realismissa on kysymys?” Hintikka tekee pari mielenkiintoista rinnastusta. Hintikan oivallisen vertailun mukaan on tiettyrajaisen kubismin pyrkimyksissä hämmästyttävää samankaltaisuutta Husserlin vuosisatamme alkupuolella kehittelemän fenomenologian kanssa, vaikka mistään vaikutussuhteesta ei voikaan olla kysymys.

Husserlin fenomenologian luonteesta Hintikka kiteyttää mm. seuraavaa: ”Fenomenologian huomion keskipisteenä ovat tunnetusti inhimilliset hengenliikkeet eli Husserlin termiä käyttäen *aktit* sekä erityisesti näiden aktien *intentionaalisuus* eli niiden suuntautuminen johonkin kohteeseen. Tästä intentionaalisuudesta puhuminen Husserlin käsityksen mukaan edellyttää erottelua toisaalta aktien ’ulkopuolisina’ päämäärinä olevien olioiden ja toisaalta niiden käsitevälineiden välillä, joiden avulla jokin akti suuntautuu kohteeseensa. Edellisiä voi sanoa olioiksi tai objekteiksi, jälkimmäisiä Husserl kutsuu *noemoiksi*.”

Hintikan rinnastelun ydintoteamus: ”kubistit maalasivat noemoja eivätkä objekteja.” Vankan teoreettisen ja erinomaisen esimerkkejä sisältävän selvityksen kohdista kiinnitettäköön huomiota vielä seuraavaan: ”Niinkuin Husserlin noemaan saattaa sisältyä odotuksia objektin näkyttömistä puolista, niin kubistitkin saattavat esittää malliaan useista suunnista yht’aikaa.”

Kubismi-fenomenologian analogia johtaa Hintikan kuitenkin vielä kiinnostavampiin lisäkysymyksiin, erikoisesti sen vuoksi, että Husserlin noema-käsite on statukseltaan pulmallinen. Hintikka ottaa puheeksi ”mahdollisten maailmojen semantiikan” (mainittakoon tässäkin yhteydessä että Hintikka on tämän uudenaikaisen filosofisen lähestymistavan johtavia edustajia). Taas valikoiden, lyhyesti: ”— — juuri noemat tulkitaan funktioiksi, jotka eri mahdollisista asiantiloista tai tapahtumakuluista (lyhyesti puhuen: mahdollisista maailmoista) poimivat esiin jonkin erityisen, tuon funktion määräämän objektin. Noemojen abstraktisuus on näin ollen seurausta niiden funktionluonteesta. Noemat ovat tämän käsityksen mukaan siis funktioita, joiden argumentteina ovat ’mahdolliset maailmat’ ja arvoina objektit.”

En aio seuralla Hintikan kehittämiä analogiayhteyksiä enkä puuttua tämän lähemmin asiasta viriäviin kysymyksiin. Viittauksenomaisesti kuitenkin vielä yksi analogiayhteys. Kubistien ratkaisut siihen, miten esittää olio sellaisena kuin sen ajattelemme, johtavat Hintikan essentialismin yhteyteen. Sen mukaan yksinkertaistaen: ”— — oliot tunnistetaan eri olosuhteissa tiettyjen ’essentiaalisten’ eli olennaisten ominaisuuksiensa avulla. Nämä ovat niitä ominaisuuksia, joita ilman se ei voi olla olemassa tai ainakaan pysyä samana olentona, jotka sillä on kaikissa olosuhteissa.” Kubismissa on Hintikan mukaan aimo annos essentialismia.

Erityisen merkityksellistä on, ettei Hintikka upota kubismia filosofisiin systeemeihin. Hän tähdentää sitä, ettei kubismi tyhjenny avaruudellisten suhteiden avulla tapahtuvaan individuaatioon eikä essentialismin. ”Kubismin ehkä kiintoisin ja teoreettisesti ajankohtaisin puoli on itse asiassa aivan toista laatua. Se on oivallus, että itse esittävä suhde, josta realistisessa kuvataiteessa on kysymys, on ihmisen luoma ja siitä syystä vapaan, luovan taitelijan varioitavissa.”

Olen ottanut Hintikan tutkielman näinkin laajasti puheeksi sen vuoksi, että nähdäkseni Hyryn ”realismissa” on sellaista, mikä johtaa vastaavansiin yhteyksiin. Tietenkään sanataiteen ongelmat eivät ole samat kuin kuvataiteen. Vastaavuutta silti on. Ja jos Hintikka on varovainen ja toteaa, että ”tällaiset analogiat erilaisten henkisten virtausten välillä ovat usein

harhaanjohtavia, eikä niiden kannettavaksi voi sälyttää raskaampaa kuormaa kuin minkä ne jaksavat kantaa”, niin vielä varovaisempi on syytä olla Hyryn taiteen suhteen. Hyryn ”esineellisyydessä” on kuitenkin nähdäkseni puolia, jotka virittävät samanlaisia kysymyksiä kuin Hintikan teemassa on. Hyryn behaviorismin rinnalla on kaiken aikaa ajattelun ja mietinnän taso – oletettakoon ”kertojaksi” kuka hyvänsä, varioitukoon miettijä ”minäksi”, Kaarloksi, Pietariksi, Martiksi tai miksi milloinkin.

Aikaisempiin jaksoihin olen koettanut irrottaa näkyviin muutamia puolia Hyryn ontologisesta tematiikasta, piirteitä jotka eivät kovinkaan hyvin sovi pelkän toteavan realismin raameihin. Aistimusmaailman läpi tunkeutuva näkemys luo ilmiöihin syvyyttä ja moniulotteisempaa todellisuutta.

Pekka-sadun mies kykeni keskustelemaan luonnonilmiöiden kanssa. Kun hän oli saanut saunapuut pilkokuiksi, hän keskusteli pinon kanssa ja vastasi pinon puolesta: ”Me olemme puupölkkyjä, meissä on vuosirenkaat ja parkki päällä.” Hän keskusteli lumisateen kanssa, muuttui mielessään lumisateeksi ja selitti itseään: ”Laaja ja korkea, ja sellainen ja sellainen. En pääse taloihin sisälle, paitsi autioihin, joista ikkunat on rikki, ja harvoihin latoihin ja joskus talojen ullakoille, en pääse maan enkä jään alle. Olen joskus vino ja tuulinen, joskus hidas ja pystysuora ja rauhallinen ja näyn parhaiten jotain tummaa vasten, esimerkiksi metsää. Savu voi tulla piipusta ylöspäin yhtäaikaan kun minä laskeudun alaspäin. Tartun koivuun koivun muotoiseksi ja oksat painuvat alaspäin, ja lehtikuusiin, kuusiin ja mäntyihin.”

Toinen *Alakoulun* satu ”Joulukuusi” avautuu toiseksi todellisuudeksi, kun Matti saa kuusen hengeltä kyvyn muuttua sellaiseksi, että hän on kuusen joka osassa, rungossa, oksissa, kuoressa ja neulasissa. Hän onkin aina ihmetellyt, ”mitenkä kuusen sisärakenteet kuten vuosirenkaat ja juurien sisukset ja samoin neulasien sisukset ja nilakerrokset luston alla ja paksummat ja hienommat oksat pärjäävät, kun ne vain joutuvat ihan itseksensä olemaan metsissä.” Myöhemmin kesälläkin Matti saattaa siirtyä kuusen joka osaan: ”Hän oli pihakuusen juurissa maan alla ja rungossa, oksissa, neulasissa ja punaisissa kukissa ilmassa ja tunsi, kuinka ilma liikkui kaikkien paikkojen ohi.” Tämähän on varsin viehättävä uusien suhteiden fiktio, joka irrottaa kuusen reaalista olemuksesta enemmän kuin ulkonäön tarkka kuvailu.

Erikoisten tilavaikutelmien ja suhteiden tihentymänä ”Maantieltä hän lähti” on kuin kubistinen runoelma, mikro- ja makromaailman olennaisuudet fiktiiviskerronnallisoin keinoin tavoitettava abstraktio.

Jo alun alkaen näkyy Hyryn taipumus ohittaa havaintorealismien pinta ja syventää kuvaustaan niin sanoakseni tietorealismien suuntaan. Esikoisteoksen ”Syksy”-novellissa pojat ampuvat luodikolla. ”Nalli syttyi, ja se sytytti ruudin. Ruuti paloi hylsyn sisällä piipussa, se sai aikaan kovan paineen. Paine kiihdytti kuulan nopeaan liikkeeseen pitkin piipunreikää.” Huomattakoon, miten seuraavassa, samasta novellista valitussa palasessa tilanteensisäinen havaintorealismi ja yleistävä näkemyksellinen realismi loimittavat, rajat niiden väliltä liukenevat, ja jakso päättyy yllättävään parenteesi-ilmaukseen. Kaksi poikaa ovat juuri menossa luodikkoa hakemaan:

Pojat seisoivat kedolla. Heinä oli tehty toista kuukautta sitten, ja ketoihin kasvanut äpäre oli syötetty tarkasti lehmille ja lampaille. Puumakone oli naapurissa, sen vonkuva ääni kuului, kun syöttäjät työnsivät koneen sisään kosteita eloja. Ääni lasi alemmas, tuntui kuin kone tukehtuisi, mutta se selvisi siitä, ja puimakone lauloi taas helpottuneena. Miehet hankosivat eloja ja olkia palavissaan, pojat vaihtoivat ruumenkoreja ja hieroivat roskia silmistään. Oljet tulivat puimakoneesta keveinä ja puhtaina, jyvät helisivät elevaattorissa. Ne, jotka joutivat, olivat metsissä puolukoita poimimassa. Ihmiset näkivät lehtien alkavan kellastua. Ruoho maassa oli terävän vihreää. Enää ei ollut sääskiä, jotka olisivat haitanneet poikia. Taivas oli avarana pilvien takana, raitis tuuli pälyytti ruumenia ja auttoi tarvittaessa puolukanperkaajia. (Tämän kaiken huomaa syyspäivänä hautajaisissa.)

Huomattakoon myös, miten Hyry kollaasien keinoin, sanomalehtien otikoiden, uutispalasten ja muiden lyhyiden sitaattien avulla, tiivistää sekä talvi- että jatkosodan vaiheet *Kevättä ja syksyä* -romaanissaan. Ja väliin mahtuu kerrostavaa huumoria: ”Sallassa, Suomussalmella, Kuhmossa, Tolvajärvellä, Kollaanojoella, Kannaksella ammutaan ihmisiä. Samaan aikaan Stalin istuu alasti vaatteidensa sisällä, Hitler omassa paikassaan ja kaikki ihmiset.”

Todellisuusaineksista rakentuviin uusiin suhdevariaatioihin kuuluu myös Hyryn suosima määrittely, jossa näkökulma vaihtaa nopeasti suuntaa ja avaa näkymän läpi aistimustodellisuuden. Muutamia näytteitä:

Suo on laaja, mätäsjojoja ja tasaista vuorotellen. Lämpimänä päivänä taivas kaartuu suolla loputtoman suureksi palloksi, jonka suon pinta halkaisee kahtia; itse on pallon keskellä ja se liikkuu joka askeleen mukana. Suo on aina samassa paikassa, ja ilma lämpenee ja väreilee lähellä maata, ja siellä tuoksuu hillan lehdet ja heinä, varvut ja monenlainen sammal, ja vesi.

Suosta nousee ohut varsi, sen päässä on iso marja, joka on siihen suosta tullut varren kautta. (”Hillassa”)

Maantie on leveä, sorattu nauha, joka taipuu tasaisena pitkin jokivartta. Se nousee mäen päälle, se kulkee märän rämeen yli soran peittämänä ja kuivana ja se kolauttaa kärkyjä ja menee pitkin siltaa ojan yli. ("Esineet")

Kun pääsee kuorman kanssa tielle, tuntee olonsa turvalliseksi. Hevonen kävelee kärkyjen edessä, näkee kuinka sen lautaset nousevat ja laskevat etulaudan edessä. Selässä ovat valjaat, kaikki on mukana. Kun on tiellä ja kaikki kunnossa, on kuin olisi jo perillä ja yhtäaikaan maantiellä. ("Esineet")

Hänen edestään meni nainen, se käveli eteenpäin vähän etunojassa. Hänestä nainen näytti siltä, niin kuin siinä olisi ollut kaikki tarpeellinen: pää, suu, hattu ja kaikki. ("Ennen kuolemaa")

"Noemojen taiteena" tai paremminkin erikoisten esityksellisten suhteiden sanataiteellisena struktuurina on huomattavin "Junamatkan kuvaus" (Parnasso 8/1959; *Junamatkan kuvaus*, 1962). Havainnoinnin ja ajattelun suhteet järjestyvät esimerkiksi näin:

"Ikkunasta näkyi puita ja rakennuksia, savua ja taivasta. Juna liikkuu pitkin ratakiskoja, hän ajatteli. Siinä on nainen ja lapsi, siinä on nainen ja mies. Joku meni jo hyttiin. Nuo kaikki ovat samanlaisia kuin minä. Niillä on korvat niinkuin minulla. Mustalaistyttö ja minä olemme samanlaisia. Katson ikkunasta jonkin aikaa. Puita näkyy ja tuolla on talo. Aamulla ollaan siellä mutta nyt olen täällä, hän ajatteli. Mitenkähän se on niin. Kolmen tunnin päästä vasta on ravintola-asema. Tie, puita ja hevonen. Ne ovat tuolla ulkona, hän ajatteli."

"Kun saattaisi olla yhtäaikaan joka paikassa, junassa, metsässä, puun juurella ja tuolla rakennuksen seinän vieressä."

"En ajattele mitään, hän sanoi itsekseen. Hänen avaruudessaan ei ollut ajatuksia eikä sanoja. Ympärillä oli vaunun käytävä, vaneriset seinät, ovia, ikkunoita ja ihmisiä. Vaunu tärisee ja kulki junan mukana rataa pitkin. Hän oli istuinlaudalla, ja hänen ja laudan, seinän, lattian ja käytävän ilman välillä olivat vaatteet ja kengät. Pää ja kädet olivat paljaina."

"Hän muisti peltopyyt. Peltö on aukeata maata, jossa on talvella lunta ja kesällä kasvaa jotain viljaa tai heiniä, ja pyy on eläin, se viheltää metsässä."

"Hämärän hetki on minussa ja minussa on se, että vaunu tärisee ja ulkona on puut, rakennukset, tolpat, viljaa, oja ja ruohikko hämärässä maassa, eikä mitään voi ajatella eikä mitään voi tehdä."

"Ulkona saattaa olla kuusia. Mikä on kuusi. Sisällä valkeaa puuta, jossa on vuosirenkaita, tyvestä paksumpi ja latvasta aivan ohut. Maan sisällä juuria, joissa on kuori päällä ja jotka ovat valkeita sisältä. Ilmassa kuori päällä ja oksia. Oksissa on neulasia. Neulasia on tiheässä. Tuuli suhisee kuusessa. Kaura. Juuria maassa, korsi ilmassa. Syksyllä jyviä. Ohra. Juuret, korsi, vihneet; tähkä nuokkuu ilmassa."

”Ulkoa kuului puhetta ja kilinää. Juna lähti liikkeelle. Se menee tuonne päin. Voin ajatella, että se meneekin tuohon toiseen suuntaan, olen menossa sinne päin. Nyt se menee takaisin päin, eikä ole mitään väliä sillä, milloin pääsee perille. Tuolla on ylöspäin ja tuolla on alaspäin. Mutta minä ajattelen, että alaspäin ei olekaan tuolla alhaalla, vaan se on tuolla sivullapäin; alaspäin on tuolla seinässä päin. Juna menee vaikka suoraan alaspäin, mutta sitä on vaikea uskoa. Kun maa vetää tuonne päin, niin tuntuu, että alaspäin on sinne päin.

Näin on parempi, kun ajattelen, että kaikki ovat mitä ovat. Niillä on ulkopinta ja sisusta. Tämä on juna. Tuo nauha riippuu katosta. Matkalaukussa tuossa hyllyllä on kirjoja, vaatteita ja papereita, ja salakassa on kirjoja ja pussissa kolme munkkia. Vaunun katto on kaareva ja alla on hylly. Vaunussa on väliseinät, runko ja pyörät. Hän hengitti ja tunsu itsensä niin rauhalliseksi, että nukkuisi.

Aita, aita, pensaita, hän sanoi itsekseen. Hän palasi kujaa pitkin maantielle.”

Myös novellissa ”Ihminen on sellainen” (Parnasso 3/1970) on Aten mietteissä vastaavanlaisia tasoja. Oravasta: ”On kaksi mahdollisuutta sitä ajatella. Toinen, että se on siellä ihmisten iloksi ihmeellisessä maailmassaan, ja toinen, että se on tiedostamaton ja sokea molekyylijärjestelmä, jonka solujen geneeissä lajin toimintamahdollisuudet ovat säilössä ja automaattisesti tulevat ilmi, siis persoonaton ja mitäänsanomaton.” Atte miettii ihmisen itsenäisenä olemisen ongelmaa ja purkaa sittemmin ajatuksiaan tuttavansa Alpon luona: ”Mietin aamulla tuota sumua. Mistä se mahtaa johtua, että näyttää mukavalta, kun sitä vähän on. Sehän on sama kuin suitsutus, ja hämärä, yleensä rajoittuneisuus ja ideologia. Ihminen on sellainen, että se ei voi olla ilman ideologiaa, elämän tarkoitusta. — ideologia asettaa ihmisen johonkin selvään paikkaan ja asemaan, eikä hänen tarvitse olla itsenäinen, harva sen kestää . . .” Sitten yöllä:

Yöllä sängyssään Atte heräsi, kun joku kömpi hänen viereensä. Kun hän taas oli vaipumassa uneen ja kääntyi mahalleen, hänen kätensä alla tuntui pieni käsi, peukalo ja kaikki muut hoikat sormet. Hän vähän säpsähti, kun tajusi, että siinä vieressä oli koko nukkuva itsenäinen lapsi. Hän rupesi ajattelemaan, kuinka hetken ne vain ovatkaan näin pieniä, ihan pian jo paljon isompia ja erilaisia, että kun ne muuttuvat niin nopeasti toisenlaisiksi, lapsia ei oikeastaan ole olemassakaan, mutta on kuitenkin.

”Ilmainen loppumaton mahdollisuus”

Vaikka Hyryn tuotannossa on toistuvia teemoja ja motiiveja, samoja piirteitä ja aineksia, mikään ei silti tunnu menettävän voimaansa, jäykisty-

vän stereotyyppiksi. Jokainen uusi romaani ja novelli avartaa ja syventää kokonaisuutta. Hyry osaa varioida, nähdä eri todellisuuksien väliset suhteet uudelleen, vaikka esineet ja ilmiöt pysyvätkin samoina. Hyry ei vain totea esineitä ja ilmiöitä, hän myös tavoittaa niiden olemassaolon luonteen, monesti huomaamattomin keinoin.

Kun "Leveiden lautojen" mies katsoi vastaan tulevia autoja, hän mietti ajan kuluksi, että "siinähan on ihmisiä tähän aikaan menossa johonkin, ja taas hän kuvitteli kaikkia ihmisiä, joista hänellä ei ollut mitään tietoa, vain se usko, että he olivat niin kuin hänkin. Se on kuin ilmainen loppumaton mahdollisuus. Vaikka niin muutaman kanssa kaiken kaikkiaan joutuu tekemisiin, niin mene vain ja puhuttele jotakuta, niin hän osoittautuu jonkinlaiseksi".

Olemassaolon rakentuminen pienen yksityiskohdan aspektissa on Hyryn fiktiivisen todellisuuden olennaisuutta. Hän ei paloittale sitä, hän avai-lee ja kerrotaa. Keskushenkilönä on tavallisesti normaalia elämää elävä, hiljainen mutta samalla myös toiminnallinen poika, nuorukainen tai mies, jonka naiiveilta tuntuvat mietteet tavoittavat olemassaolon olennaisuuksia.

Tärkeää on, että todellisuuden, olemassaolon tasojen luonne ja suhteet rakentuvat sanataiteelliseksi struktuuriksi, että aineksien välillä on ilmaa, henkevyyttä, huumoria, sulokkuutta, ilmaisussa nopealiikkeisyyttä ja terävyttä. Esineiden ja suhteiden runoilijana Antti Hyry on omaperäinen taiteilija.

PEKKA MATTILA: *Levels of fictive reality in the verbal art of Antti Hyry*

A preoccupation with objects is recognized as a main characteristic of the style of the novels and short stories of Antti Hyry. It is possible however to pay too much attention to a form of expression that patiently reiterates and points to minute details, that harps on external description. The result may be a failure to recognize the relations between objects and phenomena, which in all the works of Hyry create an ample and profound picture of reality.

The basic level of the reality adumbrated by Hyry is a lucid world-order and undisturbed existence. This level focusses on nearby, familiar objects and creatures, and also man the observer. Man, however cannot completely blend with the singular order of nature. Spiritual life is less regular and more free. Between the two levels there is a continuing tension. In the life situations created by Hyry disturbances of different intensity arise and man always makes a muddle of something. The rupture and disturbance of the accustomed order emphasizes what is valuable in existence, also in small everyday things. After a purifying or shaking disturbance, the harmony that is ultimately striven for is created anew. Or at least a sadness remains, which can be "like the only hold on life and the world".

To build up existence from small details and thereby to deepen the life-relationship is of the essence of Hyry's description of man. He does not chop reality up into bits, but he

opens it up and stratifies, often with almost unnoticed means. The central personage is usually a boy or a young man or a man – quiet, but also active and leading an ordinary life – whose seemingly naive reflections touch the essentials of existence.

It is striking that the levels of reality are built up with the descriptive relations of verbal art. As a poet of objects and relationships, Antti Hyry is an artist in a category of his own.